

Hrvatski se jezik voli znanjem.

BABIĆEVO SHVAĆANJE O POČETCIMA HRVATSKOGA JEZIKA I IZBOR JEZIČNIH REGISTRARA PRI PREVOĐENJU SA SANSKRTA

Mislav Ježić

Sve¹ do kraja XIX. stoljeća, pogotovo od Hrvatskoga preporoda, bilo je samorazumljivo da se hrvatski književnici nastavljaju na tradiciju svojih prethodnika, osobito iz zlatnoga doba hrvatskoga pjesništva, kao i da hrvatski leksikografi i gramatičari svoj rad temelje na korpusu hrvatske književnosti i na radu svojih prethodnika. To jasno pokazuje djelatnost Matice ilirske koja je kao prvo svoje izdanje 1844. objavila spjev *Osman* Ivana Gundulića s dvama pjevanjima koja je dopjevao Ivan Mažuranić. Dvije godina poslije, 1846., Mažuranić je objavio i svoj spjev *Smrt Smail-age Čengića*.

Takvo shvaćanje osobito zorno oslikava svečani zastor Hrvatskoga narodnoga kazališta koji je na narudžbu Stjepana Miletića 1895. naslikao Vlaho Bukovac: tu svi velikani Hrvatskoga preporoda, Ljudevit Gaj, Antun Mihanović, Janko Drašković, Ivan Mažuranić, Dimitrija Demeter, Petar Preradović i drugi stoje u povorci gledajući prema Ivanu Gunduliću na prijestolju. Nije bilo mjesta sumnji u živost te tradicije književnosti i jezika, i vjerovalo se je u preporod te tradicije.

A onda se je, samo četiri godine poslije, ta slika izokrenula. Kada je Tomislav Maretić 1899. objavio svoju *Gramatiku i stilistiku hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*, svoj je opis jezika utemeljio na opusu samo dvojice pisaca, i to takvih

¹ Kraća je inačica ovoga rada izložena u Zagrebu 8. svibnja 2025. na Međunarodnom znanstvenom skupu Stogodišnjica Stjepana Babića.

koje Hrvati ne mogu svojatati, Vuka Stefanovića Karadžića i Đure Daničića (Đorđa Popovića). Antun Radić objavio je kritiku te gramatike u *Obzoru* i *Viencu*. Duži prikaz objavio je u *Obzoru* 1899., a u *Viencu* je prvi članak naslovio *Četvrto hrvatsko narječje?* (1899., br. 25.), a zatim je u dogovoru s uredništvom objavljivao tekst *Hrvatski književni jezik u nastavcima* (1899., br. 28., 35., 36., 37., 38., 39.). Radić se je i dvije godine poslije vratio stilistici u tome djelu te je u *Viencu* 1901. objavio raspravu *Maretićeva stilistika* (br. 5. – 11.). Bitan dio pažnje Radić je posvetio pojmu „književnoga jezika“ pa kaže:

„...hrvatski književni jezik nije i ne može biti drugo, nego jezik hrvatske književnosti, jezik hrvatskih književnika od četiri stotine godina natrag pa do danas.“ (*Sabrana djela*, knjiga XV., 1937: 12. – 13.)²

To su ona stoljeća koja je poslije pokrivala edicija *Pet stoljeća hrvatske književnosti* (pokrenuta 1962.).³ Krešimir Mićanović, koji je o toj Radićevoj kritici napisao inače izvrstan članak, kao lingvist ne slaže se s tim stavom pa piše:

² V. i na internetu: <https://archive.org/details/SabranaDjelaAntunaRadicaXV.OHrvatskomKnjizevnomJeziku/page/n17/mode/2up>. Pristupljeno posljednji put 4. svibnja 2025.

³ Zanimljivo je da se je na području hrvatske književnosti – koja je zapravo starija (što se vidi već i u PSHK) te je poslije pokrenuta druga edicija *Stoljeća hrvatske književnosti* (SKH, od 1995.) –

„Predodžbe o tome da je *književni jezik* zapravo *jezik književnosti* (*jezik knjige, jezik književnika*) hrvatsko jezikoslovlje oslobodit će se tek u drugoj polovici 20. stoljeća.“ (Vijenac, 19. prosinca 2019.: 673. – 674.)⁴

To je tipična suvremena lingvistička kritička formulacija, ali nije točna.

U *Akademijinoj Velikoj gramatici*, naslovljenoj *Nacrt za gramatiku*, u svescima *Tvorba riječi u hrvatskom književnom jeziku* Stjepana Babića i *Sintaksa hrvatskoga književnog jezika* Radoslava Katičića (oba objavljena 1986.) gramatički se obrađuju jezične pojave potvrđene, uz druge funkcionalne stilove, najobilnije u književnosti, i to u Babića tada od XIX. stoljeća, a u Katičića od XVIII. stoljeća. Tu se već prepoznaje u Katičića da je slijedio proboj Dalibora Brozovića koji je dokazivao da hrvatski standardni jezik ne počinje tek u XIX. stoljeću, dakle s Vukom Stefanovićem Karadžićem, kako se je predočavalo slijedeći hrvatske vukovce, nego već u XVIII. stoljeću, sa štokavskim (iako ikavskim) piscima poput Andrije Kačića Miošića i Matije Antuna Relkovića. U Babića i Katičića vidi se da su jezik hrvatske književnosti ozbiljno jezikoslovno uzimali u obzir jer se u drugih funkcionalnih stilova ne bi našlo toliko jezičnih pojava koliko su ih opisali, ni tvoraba riječi ni sintaktičkih konstrukcija. To je presudno važno s filološkoga motrišta, a filološki je obrazovanim ili osjetljivim jezikoslovcima jasno koliko je bitno i za dobar jezikoslovni opis. Nažalost, to se u suvremenoj lingvistici često zanemaruje jer se smatra da je vrjednovanje jezičnih sustava po razvijenosti ili ograničenosti „neznanstveno“, no ni to nije točno. Tako Babić u *Uvodnim napomenama* u *Tvorbu* (1986.: 4.) piše o građi na kojoj je zasnovao opis:

„Kao osnova skupljeni su podaci iz pojedinih rječnika. U tu su svrhu ispisane riječi iz Deanović-Jernejeva rječnika, suvremene riječi iz AR... RMH... RMS... Ta je osnovica proširivana i provjeravana u rječnicima koji su kasnije izlazili..., a posebno neprestanim ispisivanjem riječi iz djela hrvatske književnosti, znanosti i publicistike, a prigodice su zapisane i riječi s radija i televizije i govorenoga jezika. Tako je skupljeno više od 55 000 imenica s više od 200 000 primjera, oko 18 000 pridjeva s više od 150 000 primjera, oko 20 000 glagola i oko 1 500 priloga.“

Katičić u *Uvodnim napomenama* u *Sintaksu* (1986.: 4.) kazuje vrlo mnogo o odabiru građe, a ovdje ću navesti samo nešto od toga:

„Radeći na Sintaksi doživio sam neposredno koliko je blago i za taj posao skupljeno u Akademijinu i Broz-Ivekovićevu rječniku. Upravo oni često vode do najtemeljnijih razlikovanja i do najprvotnijih sintaktičkih odnosa. U njihovim se primjerima većinom jasno razabire najveći i najdiferenciraniji sintaktički sustav. Uza sve to sam za cijelo

pri pokretanju edicije PSHK odabrano onih pet posljednjih stoljeća za koja je Babić u radovima o kojima će biti riječ smatrao da je tijekom njih tekao proces standardizacije hrvatskoga književnog jezika. Babić se je time vratio na stajališta Antuna Radića.

⁴ V. i na internetu: <https://www.matica.hr/vijenac/673%20-%20674/radic-o-marticevoj-gramatici-29813/> Pristupljeno posljednji put 6. svibnja 2025.

vrijeme rada na Sintaksi i sam obilato ekscerpirao reprezentativne tekstove hrvatske književnosti, nastojeći da dopunim i upotpunim građu što mi je bila na raspolaganju i da tako neutraliziram njezinu jednostranost... Obilje primjera funkcionalno je u još jednom smislu. Sintaksa kojega književnog jezika, ako će biti dobro utemeljena, treba da polazi od osjetljivosti za izražajne vrijednosti i da vodi k njoj... Ujedno takva sintaksa daje u zanimljivu presjeku pregled književnosti kojoj se opisuje jezik, a to je jedina podloga na kojoj se može razumjeti njegova izražajnost. Da je to moguće, najbolje bi bilo kad bi svi primjeri bili antologijski.“

A dalje (1986.: 5.) tumači zašto je pošao od početaka novoštokavskoga standarda oko polovice XVIII. stoljeća, i tu uz ostalo piše:

„Nije, dakle, preostalo drugo nego da se ispisuju i razmatraju primjeri iz pisaca 18. stoljeća, jer su oni u (Akademijinu) rječniku obilno zastupljeni... Ti pisci naime nisu bitno dalji od današnjega standardnoga uzusa nego su narodne pjesme ili nego bi bio Mažuranić da se na njegov jezik nismo privikli već od djetinjstva, a jednako su u odnosu na nj temeljni.“

Tako se može reći da su se vodeći hrvatski jezikoslovci u drugoj polovici XX. stoljeća, postupno vraćali jeziku književnosti iz prethodnih stoljeća. A tu odmah dolazi na pamet i britka prosudba Antuna Radića u prikazima Maretićeve *Gramatike*:

„Što je današnja hrvatska književnost bez ilirske književnosti? Što je ilirska književnost bez Mažuranića? Što je Mažuranić bez Gundulića? Ništa. *Disjecta membra*. Bez ove sveze nitko na svijetu ne može kazati razložne riječi ni o hrvatskom književnom jeziku, ni o mislima, ni o duhu u hrvatskoj književnosti.“ (Sabrana djela, knjiga XV., 1937.: 34.)⁵

Te riječi upozoravaju na to da bismo početke hrvatskoga književnoga jezika morali tražiti prije XIX. i prije XVIII. stoljeća ako postoji neprekinutost hrvatske književnosti tijekom četiriju stoljeća prije Radića, a preko pet stoljeća do danas.

Djelovanje hrvatskih vukovaca, među kojima je najveće jezikoslovno ime Tomislav Maretić, tako je izokrenulo sliku hrvatskoga jezika i književnosti, kao da je netko na Bukovčevoj slici *Hrvatski narodni preporod* zamijenio na prijestolju pred kojim preporoditelji stoje Ivana Gundulića Vukom Stefanovićem Karadžićem! To je zgrozilo Antuna Radića.

Baš se oko toga pitanja o starosti, postanku i neprekinutosti hrvatskoga književnoga jezika i razvila rasprava između jezikoslovaca Dalibora Brozovića i Stjepana Babića u doba Hrvatskoga proljeća kada se je o tome ponovo moglo otvoriti rasprava. Od 1900. o tome se, nakon Radićeve kritike, zbog koje je izgubio mjesto urednika Akademijina *Zbornika za narodni život i običaje*, nije pravo raspravljalo sve do vremena Banovine Hrvatske, a poslije Drugoga svjetskoga rata opet sve do Hrvatskoga proljeća.

⁵ V. i Katičić, Radoslav (2009.), Suočavanje s novim srpskim standardom, u Hrvatska i Europa, sv. 4., Zagreb, HAZU, str. 332. – 333.

Prvo izdanje *Gramatike* Tomislava Maretića utemeljeno je, dakle, na korpusu djela Vuka Stefanovića Karadžića i Đure Daničića. A još u drugome izdanju iz 1931. o građi na kojoj je zasnovao opis piše:

»Najznatnija je promjena u ovom izdanju, što su za gramatiku uzimane potvrde i primjeri i iz djela nekolicine pisaca, koji dobro znadu naš jezik i dobro njim pišu, a nijesu upotrebljavani za prvo izdanje. To su „životi svetaca“ od F(ranje) Ivekovića, „Koran“ od M(iće) Ljubibratića, neke pripovijetke M(ilana) Miličevića i M(ilorada) Šapčanina i napokon „historija“ N(atka) Nodila. Još je upotrebjeno i izdanje narodnih pjesama od (Ivana Frane) Jukića i (Grge) Martića.« (1931.: 3.)

Od tih pisaca „koji dobro znadu naš jezik i dobro njim pišu“, samo su Franjo Iveković i Natko Nodilo hrvatski auktori, dok se Jukić i Martić javljaju samo kao izdavači narodnih pjesama.

To bi značilo da, ne samo auktori srednjovjekovnih tekstova, nego ni Marko Marulić, Hanibal Lucić ili Petar Zoranić, ni Džore Držić ili Šiško Menčetić, ni Mavro Vetranović ili Marin Držić, ni Ivan Gundulić ili Ivan Bunić Vučićević, ni Andrija Kačić Miošić ili Matija Antun Relković, ni Stanko Vraz ili Antun Nemčić, ni Petar Preradović ili Ivan Mažuranić, ni August Šenoa ili Silvije Strahimir Kranjčević, koji su objavljivali djela do prvoga izdanja Maretićeve *Gramatike*, a do drugoga izdanja još ni Antun Gustav Matoš, ni Vjenceslav Novak, Vladimir Nazor, Ivana Brlić Mažuranić, Ivo Vojnović, Milan Begović, Miroslav Krleža, Tin Ujević ni mnogi drugi nisu „dobro znali naš jezik i dobro njim pisali“. Ako se to izrijekom ne kaže, teško bi se moglo i zamisliti!

Prvi je stoga i najveći nedostatak Maretićeve *Gramatike* da izostavlja iz građe cjelokupnu hrvatsku književnost. A drugi najveći nedostatak Maretića i hrvatskih vukovaca jest to da za osnovicu hrvatskomu književnomu jeziku postavljaju, kako jasno kaže već Antun Radić, jedno narječje, koje i samo u sebi nije jedinstveno, a ne, „čitav hrvatski jezik“. Taj dijalektalni purizam vukovaca s hipotezom o „dijalektalnoj osnovici“ književnoga jezika uvelike se je održao do danas, pa i u mnogih istaknutih hrvatskih jezikoslovaca. Oba ta nedostatka bitno su osiromašila tako restandardizirani (N. Bašić, 2021.: 115. i d.) hrvatski jezik kakav se je od početka XX. stoljeća poučavao u hrvatskim školama.

Ipak, bilo bi nepravедno za sve to smatrati odgovornim Maretića. Iza onoga što su on i hrvatski vukovci provodili stajala je, s jedne strane mađaronska politika, a s druge Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti i jugoslavenska zamisao koju su zastupali Josip Juraj Strossmayer i Franjo Rački, a koja se je okrenula u nešto drugo no što su oni zamišljali. Krive je procjene tada imao i Armin Pavić koji je kao predstojnik Odjela za bogoštovlje i nastavu propisao vukovske priručnike za škole. Maretiću, s druge strane, treba priznati bessmrtne zasluge za prijevode starogrčkih i rimskih klasika, osobito *Iliade* (1883.) i *Odyseje* (1882.), koje je (prvi put) preveo i prije no što je postao pravi vukovac, čime je upravo on osjetno obogatio hrvatski

jezik. A ne bi bilo pravedno ni njegovu *Gramatiku* jednostrano potcijeniti jer nije u njoj loše ono što je obrađeno, nego je loše da je sve drugo izostavljeno. Osim toga, Maretić otkriva mnogogdje i da još dobro zna ono što su njegovi sljedbenici, slijedeći ga, zaboravili, pa se i to ipak od njega može naučiti. Tako već u *Pristupu u gramatiku* tumači načela Karadžićeva da „u književni jezik ide ono što je običnije i što je pravilnije“, koja bespogovorno slijedi. Kaže npr. (1931.: 9)

„8. a) Tako na pr. u narodu, kojega je govorom Vuk pisao, govore se poznata tri padeža plurala, na pr. *ženam, ženah, ženami*, koji su oblici stari i pravilni, ali je mnogo običniji za sva tri padeža zajednički oblik *ženama*; zato se Vuk nije ni malo kolebao, što će u književni jezik uzeti. U lokativu sing. čuje se katkad stari i pravilni oblik *njem* (*na njem, u njem*), ali se mnogo više govori *njemu* (*na njemu, u njemu*), i zato je Vuk onaj prvi oblik odbacio i uzeo drugi... Infinitiv *donesti* (*odnesti, ponesti* i t. d.) stariji je i pravilniji od oblika *donijeti* (*odnijeti, ponijeti* i t. d.), isto je tako particip *donesao* – *donesla* (*odnesao* – *odnesla* i t. d.) stariji i pravilniji, negoli je *donio* – *donijela* (*odnio* – *odnijela* i t. d.), ali su oblici *donijeti, donio, donijela* u narodu mnogo običniji, i zato ih je Vuk odabrao.“

Odatle može vidjeti tko to ne zna da i danas hrvatski lektori, kao i Maretić, bespogovorno slijede što je Vuk nepogrješivo odabrao. Ali Maretić je još znao što je i starije i pravilnije, a mnogi to danas više ne znaju. Od njega se još mnogo može naučiti i o onome što je Vuk odabrao, ali i o onome što je odbacio. Mora mu se priznati i velik rad na Akademijinu *Rječniku hrvatskoga ili srpskoga jezika* za koji je uređivao sveske od 6. do 12., a tu se ipak nalazi veliko blago riječi starije hrvatske (i srpske) književnosti.

Mogao bi se zamisliti gramatički sustav u kojem će se redovito za normu birati ono što je pravilnije, sustavnije, i ono što je razlikovnije, obavjesnije, ali to ni Vuk ni vukovci, kako se vidi iz navedenih primjera, nisu činili. To ima veze i s okolnošću da nisu teorijski razlikovali književni ni standardni jezik od prirodnih idioma pa ga nisu ni modelirali kao sustav što veće obavjesnosti, nego kao opis na osnovici narodnoga govora, i to „središnjega, centralnoga“ (Maretić), novoštokavskoga, a stoga u taj „narod“ nisu bili ubrojani ni čakavci ni kajkavci ni staroštokavci (zapadni štokavci), pa se nije ni biralo ono što bi im svima moglo biti zajedničko, kao što je to nastojala birati zagrebačka jezikoslovna škola prije njih. Što to znači nacionalno i kulturološki, svatko može promisliti. To vukovsko ograničenje uvelo je dijalektalni purizam, ali je zbog prevelika siromaštva dijalektalne osnovice odbacilo jezični purizam, pa su se odbacivali navodni arhaizmi i provincijalizmi (dijalektizmi) i kovanice, ali su tuđice smjele preplaviti jezik jer mu je rječnik bio presiromašan, a tvorba novih riječi, osobito u hrvatskome, bila je jezičnopolitički nepoželjna. Stoga pravi vukovci nisu razumjeli ni potrebu za razvojem nazivlja za sve mnogobrojnije nove pojave i pojmove iako je to najveća potreba književnoga i standardnoga jezika. Zagrebačka je škola mnogo bolje razumjela narav književnoga jezika nego vukovci, kao što najbolje pokazuju rječnici Bogoslava Šuleka.

Kada se je u vrijeme Hrvatskoga proljeća prvi put nakon Drugoga svjetskog rata ponovo moglo raspravljati o početcima standardizacije hrvatskoga književnoga jezika, javili su se Dalibor Brozović i Stjepan Babić kao protagonisti te rasprave. To je izvrsno prikazao Mario Grčević u radu *Prinos Stjepana Babića raspravi o postanku hrvatskoga književnoga/standardnoga jezika* u zborniku u čast Stjepanu Babiću *Čuvar hrvatskoga jezika* (2024.). Stoga ću u sljedećim odlomcima polaziti od njegovih navoda i kratko ih komentirati.

Bitan prinos hrvatskomu jezikoslovlju bilo je objavljivanje Brozovićeve knjige *Standardni jezik* (1970.). U njoj je uveo angloamerički nazivak „standardni jezik“ (*standard language*) u hrvatsko jezikoslovlje. U njoj stoji i njegova poznata definicija standardnoga jezika (1970.a: 28.):

„Bitno je za definiciju standardnog jezika da je on autonoman vid jezika, uvijek normiran i funkcionalno polivalentan, koji nastaje pošto se jedna etnička ili nacionalna formacija, uključivši se u internacionalnu civilizaciju, počne u njoj služiti svojim idiomom, koji je dotad funkcionirao samo za potrebe etničke civilizacije.“

Grčević ju izvodi iz poimanja književnoga jezika u Aleksandra V. Isačenka iz 1958. godine, koji još dodaje opću obaveznost i stilsku diferenciranost (multifunkcionalnost) kao mjerila književnoga jezika, što je i Brozović prihvatio. Za standardizaciju hrvatskoga bitan je članak Brozovićev *O početku hrvatskog jezičnog standarda* objavljen u časopisu *Kritika* gdje kaže (1970.b: 35.):

„Prema tome, bez obzira kako pisali npr. Kačić i Reljković na početku razdoblja KSIP (klasicizam, sentimentalizam, iluminizam, predromantizam), bitno je da današnji čitalac kad sluša Reljkovićevu prozu (npr. krasni predgovor 2. izdanju *Satira iz 1779*) ili Kačićeve deseterce, ili kad ih čita u današnjoj grafiji, ne osjeća taj jezik kao udaljeniji od svog današnjeg standarda više nego što bi to osjećali pripadnici većine drugih evropskih naroda što su imali standardni jezik u drugoj polovici 18. stoljeća.“

Za takvo datiranje početka standardizacije Brozoviću je bitno da od tada nema bitnih i naglih smjena „supstancije i strukture“ (rječnika i gramatike, a njemu to znači i novoštokavsku narječnu osnovicu), da se je tada standard tih pisaca proširio cijelim hrvatskim prostorom i da je postao primjereno multifunkcionalan prema tadašnjem razvitku civilizacije, njenih potreba i zahtjeva, što po njegovoj prosudbi prije nije bio.

Na to je odvratio Mate Šimundić u članku *Protiv podjele hrvatske književnosti na „staru“ i „novu“*, objavljenome također u časopisu *Kritika*, slažući se s Brozovićevim pomicanjem početaka standardizacije prije XIX. stoljeća i s Brozovićevim nazivkom „standardni jezik“, ali smatra da se i s početkom standardizacije u XVIII. stoljeću književnost po jeziku opet dijeli na „staru“ i „novu“ (1970.: 444.):

„U utvrđivanju početka hrvatskoga standardnog jezika i ja polazim od jezika kao glavnog kriterija, jednako kao i Brozović. Kako se sasvim jasno naslućuje iz iznijetoga, početak hrvatskoga jezičnog standarda nalazim u XVI stoljeću u renesansnih pisaca, gdje je među prvim Džore Držić, Marin Držić, Nikola Nalješković, Dominko Zlatarić,

Matija Divković te književnici koji su djelovali u XVII stoljeću kao Ivan Gundulić, Ivan Bunić Vučićević, Junije Palmotić, Stijepo Đurđević, Ignjat Đurđević i dr. Predavajući ove književnike u srednjoj školi i čitajući u razredu njihova djela, nikada nisam uočio da učenici ne bi potpuno razumjeli sadržaj zbog zastarjela jezika.“

Stjepan Babić se u svojem članku *Ne može se cijepati ono što ne postoji. Važnost poznavanja povijesti našeg književnog jezika*, objavljenom u *Hrvatskome tjedniku*, pozivlje na Brozovića i Šimundića (1971., 11):

„Svi se stručnjaci slažu s pomicanjem početka, ali se ne slažu s polovicom 18. stoljeća. Mate Šimundić – u *Kritici*, 13, 1970, str. 439-451 – pomiče početak u 16. stoljeće, ja bih rekao s pravom. Ne bavim se posebno jezičnom poviješću, ali se usuđujem postaviti ovu tvrdnju: hrvatski književni jezik ima neprekinutu protežnost od 11. stoljeća, a u današnjem obliku od 16. stoljeća do danas... Jer sudovi moraju biti sasvim drugačiji kad se gleda da Hrvati imaju svoj današnji književni jezik od 16. stoljeća. Kad se to zna, mora se priznati da se u tih pet stoljeća čvrsto oblikovala hrvatska jezična posebnost sa svim svojim posebnostima koje ga čine hrvatskim književnim jezikom... Ne radi se dakle o razdvajanju, nego se radilo o stapanju! Kako stapanje nije uspjelo, onda se može reći da srpskohrvatski književni jezik nije nikada postojao, a kad nije, onda nema ni cijepanja ni razdvajanja.“

Brozović je 1978. razradio svoju periodizaciju hrvatske jezične povijesti u studioznu radu *Hrvatski jezik*, njegovo mjesto unutar južnoslavenskih i drugih slavenskih jezika, njegove povijesne mijene kao jezika hrvatske književnosti u zborniku *Hrvatska književnost u europskome kontekstu*. Iste je godine Radoslav Katičić objavio u *Filologiji* (8.: 165. – 180.) rad *O početku novoštokavskoga hrvatskoga jezičnog standarda, o njegovu položaju u povijesti hrvatskoga književnog jezika i cjelini standardne novoštokavštine*. U tome radu kao da je htio lingvistički održati Brozovićevu periodizaciju utemeljenu na vezivanju standardizacije uz novoštokavsko narječje, a opet dati Babiću filološki za pravo u pogledu na neprekinutost hrvatskoga književnoga jezika (1978.: 177.):

„Kada s dobrim razlozima tvrdimo da Marin Držić i Ivan Gundulić nisu pisci hrvatskoga novoštokavskoga standarda, a Kačić i Reljković (u Satiru), naprotiv, pripadaju njegovim početcima, onda to ne znači da su ta druga dvojica za naše današnje izražajno obzorje relevantnija od dvojice prvih. Shvatljivo je, međutim, da se oni koji to, krivo, tako razumiju bune, jer je očito obrnuto: u našim izražajnim mogućnostima i stilskoj osjetljivosti Držić i Gundulić su uočljivije prisutni nego Kačić i Reljković. Samo, to nema bliže veze s pitanjem početaka novoštokavske standardizacije u Hrvata.“

U tim raspravama svojevrstu ulogu ima i to što Brozović uvodi pojam „standardnoga jezika“ koji Babić rado zove „normirani jezik“ i koji je ishod promišljene jezične politike, a Babić radije govori o „književnome jeziku“ koji je izraz kulture neke jezične ili narodne zajednice. Mogle bi se navedene riječi Katičića tumačiti tako da Brozoviću daje za pravo s obzirom na standardni jezik, jezičnu politiku i novoštokavštinu, a da Babiću daje za pravo s obzirom na književni jezik, jezičnu

kulturu i osjetljivost za književne vrijednosti. Iako Katičić nije bio izrijekom sklon pojmovnomu razlikovanju književnoga i standardnoga jezika, čini se da nam je ono potrebno. Hrvatskomu književnomu jeziku nesumnjivo pripadaju Marulićeva *Judita* i Zoranićeve *Planine*, Držićeve komedije i Gundulićev *Osman*, kao i komedije Tituša Brezovačkoga i *Balade Petrice Kerempuha* Miroslava Krleže, ili romani Šenoini i pripovijesti Đalskoga, a nisu pisani standardnim ili normiranim hrvatskim, nego npr. čakavski ili kajkavski stiliziranim književnim jezikom, ili predvukovski standardiziranim jezikom. Po tome je pojam književnoga jezika širi od pojma standardnoga jezika. A pojam standardnoga jezika širok je po tome što obuhvaća sve funkcionalne stilove i treba služiti cijeloj jezičnoj zajednici. Možemo se odlučiti, hoćemo li „književni jezik“ smatrati samo širim pojmom književnoga funkcionalnoga stila standardnoga jezika, ili ćemo njime u cijelosti obuhvatiti pojam standardnoga jezika, što mi se čini neproturječnijim i sustavnijim. A to je bilo i shvaćanje Babićevo u njegovu školskome leksikonu *Jezič* (1967.) u kojem razlikuje funkcionalne stilove književnoga jezika, u prvome redu pjesnički (književni), znanstveni i poslovni funkcionalni stil, a onda ih dalje dijeli.

Raspravljajući o početcima standardizacije hrvatskoga, Babić ističe da je svojstvo nadregionalnosti hrvatski jezik postigao već u crkvenoj književnosti, mnogo prije prosvjetiteljstva, a da mu se je multifunkcionalnost razvijala, na primjer, i pretvorbom hrvatskoga iz crkvenoga u književni jezik svjetovnoga pjesništva u renesansi, o čem je još (opet) 1970. argumentirano pisao Ivan Pederin (*Crkva u svijetu*, Vol. V., No. 1., 65. – 74.). Kako je 1987. Vladimir Horvat stao pisati o tome koliko je Karadžić preuzeo leksikografske građe iz rječnika hrvatskih isusovaca Bartola Kašića, Jakova Mikalje, Jurja Habelića, Ardelia della Bella i Andrije Jambrešića, a 1993. objavio je i Kašićev *Ritual rimski*, moglo je postati jasno da je standardizacija hrvatskoga jezika u smislu promišljene jezične politike koju je tada prva počela voditi Rimokatolička crkva, uključujući čak i (novo)štokavsku (ikavsku) narječnu stilizaciju, počela krajem XVI. i početkom XVII. stoljeća rječnicima (Vrančićevim 1595. i Kašićevim 1599.?) i prvom gramatikom (Kašićevom 1604.), a potom i liturgijskim priručnikom (*Ritual rimski* 1640.) koji se je rabio na cijelom hrvatskom prostoru gotovo tri stoljeća za sve „krštene duše“. A ta je standardizacija imala za pretpostavku razvoj književnoga jezika u XVI. stoljeću.

U vezi s time Babić već 1990. u članku u *Filologiji* oprezno piše (1990., 77. – 80.):

„Koliko je to standardni jezik, teško je reći bez posebnih proučavanja, ali se može odmah reći da to nije ni jedan sirov štokavski govor, to je sigurno, već zato što Kašić nije bio izvorno štokavac, i što su potrebe Rimskoga obrednika nadmašile izražajne mogućnosti svakoga narodnog idioma. Kašić se služio elementima i bosanskoga i dubrovačkoga govora, ali i dotadašnje književnojezične tradicije...“

Poučna rasprava između Brozovića i Babića nastavila se je, kako prikazuje Grčević, i do 2005. Brozović je do kraja ustrajao na sredini XVIII. stoljeća kao početku standardnoga jezika iako je na Babićeve argumente, u članku (opet naslovljenu) *O*

početku hrvatskoga jezičnog standarda u *Jeziku* (2005., god. 52., br. 5.: 186. – 192.), pomirljivo odgovorio da su pjesme Menčetićeve i Držićeve iz *Ranjinina zbornika* zaista temelji hrvatskomu jezičnomu standardu, ali da je od „temelja“ do „izgrađene kuće“ dug put. Glavni su mu kriteriji nepostojanja standarda regionalna narječna rascjepkanost hrvatskoga jezika i književnosti štokavske, čakavske i kajkavske u XVI. i XVII. stoljeću i nedostatna multifunkcionalnost („polifunkcionalnost“) hrvatskoga jezika zbog uloga latinskoga jezika, a potom i talijanskoga na jugu i njemačkoga na sjeveru, u nizu funkcija standardnoga jezika u tadašnjoj hrvatskoj sredini. Ti su sociolingvistički kriteriji doista bitni, ali na relativnost njihova mjerenja upućuje i Brozovićeve tvrdnja (2005.: 189., bilj. 8.):

„Kako bih pak mogao zanemariti činjenicu da je Kašić još u 20-im godinama XVII. stoljeća preveo cijelu Bibliju, a jedna je od sudbonosnih nesreća hrvatske povijesti što ta Biblija nije bila tada tiskana. Da je bila objavljena, hrvatski novoštokavski standardni jezik potjecao bi iz prve polovice XVII. stoljeća, a ne iz sredine XVIII., kako je u stvarnosti... I cijela bi hrvatska povijest posljednjih četiriju stoljeća bila drugačija (to jest bolja).“

Iako u podnožnici, ta je Brozovićeve tvrdnja vrlo znatna. Povijest standardizacije hrvatskoga jezika bila bi drugačija da je objavljen Kašićev prijevod *Biblije*, ali ipak je objavljen njegov *Ritual rimski* i bio je u svim hrvatskim krajevima u uporabi gotovo tri stoljeća. A Kašićevo djelovanje bilo je sigurno promišljena standardizacija hrvatskoga jezika (slovinskoga, *linguae Illyricae*) po obrascu ili u stilizaciji bosanske i dubrovačke štokavštine. Stoga je samo pitanje procjene mjere do koje moraju kriteriji biti zadovoljeni da bi se reklo da je to već početak standarda. U pogledu osviještenosti jezičnoga pothvata standardizacije, Kašić, a onda i hrvatski leksikografi i gramatičari koji mu slijede tijekom XVII. stoljeća i poslije, mogli bi se smatrati reprezentativnijima od Kačića i Relkovića, kao što je mislio već Vladimir Horvat. A u pogledu na kulturno razvijanje hrvatskoga književnoga jezika, unutar kojega se je onda razvijao civilizacijski potreban standardni hrvatski jezik, mogli bi se pjesnici i pisci s kraja XV. te iz XVI. i XVII. stoljeća smatrati uspješnijima od autora iz XVIII. stoljeća, kako je već izrazio Radoslav Katičić.

Katičić i u svojoj izvrsnoj knjizi *Hrvatski jezik* formulira nekoliko zaključaka u *Zaglavku* (2013.: 257.) koji se mogu ticati i teme dosad prikazane rasprave:

„Ako se pak mene pita, rekao bih da je to (naime: glavno u knjizi, M. J.) spoznaja kako u Hrvata nikoji dijalekt nije podignut na položaj književnoga i na kraju standardnoga jezika. Dijalekti su samo služili kao predlošci i modeli za različite stilizacije književnoga jezika sve do njegova standardnog oblika. A sam književni jezik ćirilometodski je, slovinski. U Hrvata, nadalje, nema dijalektalnih književnih jezika nego samo različitih dijalekatskih stilizacija jednoga književnoga jezika kojemu je povijesna osnovica ćirilometodski crkvenoslavenski: *jęзыкъ словѣнскъ*, kako su ga izvorno zvali, ili jezik *slovinski* ili *slovenski*, kako su ga prema svojem izgovoru zvali naši stari. Ta zamjenjivost naziva *slovinski* i *hrvatski* specifična je oznaka hrvatskoga književnog jezika... Kao treće

istaknuo bih to da je usprkos jezičnoj ideologiji u znaku koje je vukovska jezikoslovna škola u Hrvata uspješno završila jezičnu standardizaciju hrvatski standardni jezik ipak nastavak povijesti starijega hrvatskog književnog jezika i dvjestogodišnjeg procesa njegove standardizacije. Ideološkim parolama unatoč tu nije bilo prekida višestoljetnog kontinuiteta, nego je naš standardni jezik utemeljen u njem.“

Tu Katičić prvo odbacuje teorijski model po kojem je novoštokavski osnovica hrvatskoga književnoga i standardnoga jezika. On smatra hrvatski književni jezik jedinstvenim, a jezik dijalektalnih književnosti samo različitim *dijalektalnim stilizacijama* toga književnoga jezika kojemu je osnovica *slovenski* jezik, dakle i jezik naših glagoljaša. I novoštokavska standardizacija stoga je samo dogovorna novoštokavska stilizacija toga književnoga jezika, a ne izgradnja na osnovici novoštokavskoga. To je vrlo bitan teorijski prinos Katičićev. Možda se može staviti u pitanje uhodana tvrdnja da je vukovska škola „uspješno završila jezičnu standardizaciju“ jer bi se moglo smatrati da je standardizacija proces koji traje, a nije nikada naprosto završen (iako se od nekoga stadija toga procesa jezik može smatrati već standardiziranim). Moglo bi se, naime, smatrati da bi zadatak hrvatskih jezikoslovaca u naše vrijeme trebao biti da hrvatski i književni i standardni jezik oslobode od ograničenja kojima su ga vukovci s jedne strane odijelili od riznice rječnika i izražajnosti cjelokupne hrvatske književnosti i jezične povijesti (deklarativno „stare književnosti“ prije Preporoda, a stvarno prije 1900. godine, ali i kasnije), a s druge strane od jezične riznice hrvatskih narječja. Može se staviti u pitanje i formulacija o dvjestogodišnjem procesu standardizacije (možda je mišljeno od XVIII. do XX. stoljeća u Brozovićevu smislu). No to oboje *implicite* stavlja u pitanje i Katičić sam kada naglašuje da nije bilo prijekida višestoljetnoga kontinuiteta na kojem je naš standardni jezik utemeljen. A upravo to pokazuje i cijelom svojom knjigom.

Ovdje treba napomenuti zašto se određivanje početka i završetka standardizacije hrvatskoga jezika u prikazanoj raspravi vezuje s hrvatskom književnošću. Vukovska je ideologija, naime, nametala sliku da s Karadžićem, i u Hrvata s Gajem i Hrvatskim narodnim preporodom, počinje hrvatski ili srpski književni jezik, a stoga se je i hrvatsku književnost podijelilo na „stariju“ (do Preporoda) i „noviju“ (od Preporoda). Vukovci su, kako jasno svjedoči npr. Maretićeva *Gramatika*, pritom uzeli Karadžićevu standardizaciju kao bespogovorno obvezatnu i za Hrvate. Kako, međutim, hrvatski pisci nisu od Preporoda do kraja XIX. stoljeća slijedili tu standardizaciju, onda se je jezik njihovih djela u izdanjima u XX. stoljeću redovito ispravljao prema vukovskim načelima i propisima. Time se je s jedne strane stvarao privid da su hrvatski pisci pisali vukovski standardiziranim jezikom i prije vukovske restandardizacije hrvatskoga oko 1900. godine, što je falsifikacija njihova jezika, a s druge privid da su ti pisci krenuli pisati osjetno drugačije standardiziranim jezikom od pisaca „starije hrvatske književnosti“ prije Preporoda, što je druga falsifikacija povijesti jezika. Sjetimo se Radićeva pitanja

„Što je Mažuranić bez Gundulića? Što je? Ništa. Disjecta membra. Bez ove sveze nitko na svijetu ne može kazati razložne riječi ni o hrvatskom književnom jeziku, ni o mislima, ni o duhu u hrvatskoj književnosti.“ (*Vienac* 1999.; *Sabrana djela*, knjiga XV., 1937.: 34)

Da bi se u Hrvatskoj provela vukovska standardizacija hrvatskoga ili srpskoga (srpskohrvatskoga) jezika, morala se je u ideologiji sljedbenika vukovaca podijeliti i hrvatska književnost. Ipak se je to dijeljenje nakon stvaranja Banovine Hrvatske moglo opet staviti u pitanje. Dok je Vodnikova povijest hrvatske književnosti došla tek do 18. stoljeća, kao što se je i Kombolova zaustavila pred Preporodom, a Barčeva krenula od Ilirskoga preporoda, prvu cjelovitu povijest hrvatske književnosti objavio je Slavko Ježić i u *Predgovoru* napisao (1944.: VIII.; ²1993.: 6.):

„Nastojao sam da u knjizi istaknem povezanost književnog rada, kako u svim hrvatskim pokrajinama, tako i između pojedinih razdoblja; gledao sam da istaknem međusobne utjecaje kao i lične dodire između različitih pisaca. Na taj se način može dobro vidjeti kako su, unatoč vjekovnoj rascjepkanosti i životu u različitim državama i pod različitim vladarima, Hrvati ipak svuda trajno imali osjećaj zajedničke narodne pripadnosti, da su težili za zajedničkim književnim jezikom, za jedinstvenom književnošću, a konačno i za svojom cjelovitom i zajedničkom narodnom državom.“

To je knjiga koja dijeli povijest književnosti na stilska razdoblja, ali ne odvaja staru i noviju književnost ni njihov jezik. Znakovito je da je upravo Ježić bio pionir tekstologije u Hrvatskoj i prije i poslije Drugoga svjetskoga rata i da je „nejunačkom vremenu uprkos“ izdavao kritička izdanja hrvatskih pisaca ne falsificirajući im jezik, i time i kao filolog ostvarivao na obuhvatnim opusima hrvatskih pisaca načela koja je izrazio kao povjesničar književnosti. A to je izdavanje kritičkih izdanja sa strane nosilaca one ideologije, tada na vlasti, koji su prije toga dali uništiti i nakladu njegove povijesti književnosti, izazivalo tolike političke pritiske da ga je to na kraju stajalo zdravlja, ali se nije dao slomiti u savjesnom radu. Tko to ne razumije, mogao bi i ne prepoznati kolika je povezanost između jezika i književnosti, pa tako i između njihovih periodizacija.

Tomu vrijedi dodati i dopunu. Nakon vukovske restandardizacije hrvatskoga jezika dio se je književnika povinovao novomu standardu, dio je otišao još i dalje i prihvatio ekavsku stilizaciju jezika, ali su se svi, osim možda Ive Andrića, vratili na jekavsku, ili čak narječnu stilizaciju, ako ne prije, onda poslije ubojstva Stjepana Radića 1928. No dio se književnika nije povinovao novomu standardu, kao Antun Radić, ni kada je s visine prosvjetnih vlasti i s potporom Akademije uveden, a poslije se je udio takvih i povećao te se je dogodilo da je hrvatska službena filologija išla jednim putom, putom vukovske standardizacije, a hrvatska književnost velikim dijelom drugim, čuvajući mnogo više neprekinuta baštinstva hrvatske kulture i hrvatskoga jezika u svojem stvaralaštvu. Ta se razdvojba hrvatske službene jezične politike i slobodnjačke književne prakse održala dijelom i do danas – iako je bila povremeno ukidana ili ublažavana, npr. za Banovine Hrvatske, a potom osobito za odvažna naraštaja jezikoslovaca koji su od Hrvatskoga proljeća slijedili put Ljudevita

Jonkea, a upravo je o živoj raspravi u tome naraštaju i riječ u ovome radu. Njemu pripadaju Babić, Brozović, Katičić, Moguš, Pavešić, Finka, Vince, Šimundić, Horvat i drugi. No i danas ima onih koji ih ne slijede.

U načelu bi se moglo reći da su se u plodnoj raspravi o razvoju hrvatskoga književnoga i standardnoga jezika počev od 1970. naši istaknuti jezikoslovci dopunjavali, a da tu Brozoviću pripadaju zasluge velikoga jezikoslovca i oštromna jezičnopolitičkoga taktičara. Svi su njegovi argumenti važni i promišljeni. No Babić je imao svojih razloga kada nije popuštao u raspravi koja je trajala trideset i pet godina, od 1970. do 2005.

Kada dolazi do razlika u tumačenju pojava, prirodoslovci nastoje smisliti pokus koji će iskustveno od više hipoteza ili logičkih tumačenja neke pojave pobiti sve druge, a potvrditi jednu. U filologiji i jezikoslovlju teže je smisliti takve pokuse. No na svoj su način ipak takav pokus bili moji prijevodi s vedskoga i sanskrta, i još nekih jezika, u kojima sam iskušavao koliko je u suvremenome hrvatskom jeziku živo i razumljivo bogatstvo hrvatske književne baštine. Kada sam prevodio, nisam znao, hoće li prijevodi biti razumljivi i prihvatljivi suvremenoj hrvatskoj kulturnoj sredini ili neće. Bio sam uvjeren da je moj pristup književno i jezično primjeren prenošenju izvornika u hrvatsku kulturu, ali sam bio posve spreman na to da bude u javnosti ili napadnut i osuđen ili prešućen zbog neprihvatanja jer je prešao dopuštene granice suvremenoga standardnoga jezika.

U opsežnome *Uvodu* u knjigu *Amarukina Stotina. Stotina prizora ljuvenih* iznesao sam nešto od svojih razmišljanja o registru književnoga jezika u kojem sam mislio da treba prevoditi klasično indijsko pjesništvo (*kāvya*) (2011.: 221. – 223.):

»U pjesničkom leksiku ili rječniku hrvatskih petrarkista i baroknih pjesnika naći će se riječi i oblici s istančanim preljevom značenja i prizvuka u ljubavnome pjesništvu pa mogu sažeti i obogatiti izraz prijevoda ljubavne poezije – imenice: *diklica, ljubva, ljubi, lišce, gnjev, smeća, hip, svrha, ljuvezan, žitak, brštan, Luna*, pridjevi: *rad, hud, ljuven*, zamjenice: *mâ, tvâ, saj, sa, ini*, glagoli: *bljusti, bljuditi, priljesti*, prilozi: *tač, tren, sveudilj*, veznici: *jerbo* i dr. Kada ih rabim, značenja su za nevične, a dobrohotne, rastumačena u komentaru.

Ako bi tko manje dobrohotan prigovorio da se tu miješa i neki ikavski oblik kao *dikli-ca* iako imamo *deklu* i *djeklu*, te, naravno, *djevojk*, treba reći da ove nisu na jednak način pjesnički prokušane kao *diklica* ili *vila* pa ne bûdê slične estetske primisli, a što se miješanja tiče, pitatelj bi se morao umah odreći oblika kao što su *dečko* umj. *dječko*, *nekad* i *nekako* umj. *njekad* i *njekako* ili *nisam, nisi* umj. *nijesam, nijesi...* Ukratko, u izabranome registru ima manje nedosljednosti nego u propisanoj normi.

Ako se te estetske primisli uz riječ *diklica* trebaju oslikati, evo primjera iz Šiška Menčetića, izd. 1937, SPH II, 64, br. 110:

*More li bit rados tolika na svitu,
more li tuj slados pčela nać u cvitu,
koju ja nahodim u tebi, diklice,
kada se prigodim viditi tve lice?*

Odmah se tu nalazi, na primjer, i poredba sa cvijetom za lice diklice i s pčelom za ljubavnika koju nalazimo često u raznim oblicima i naznakama u *kāvvyi*, a samo u *Amaruśataki* nalazimo takvu primisao u pjesmama Arj 1, 78 i 96 uz izraze *bālā* „diklica“ i *tanvaṅgī* „tankostruka“.

Ako bi tko prigovorio neuobičajenim oblicima poput nepotrebno *brštan* u prijevima Arj 9, 36, 49 i 62 kada imamo *bršljan*, treba ga uputiti npr. na Ranjinin zbornik, izd. 1937, SPH II, 424, br. 617:

*Iz tvoga jur krila veće me ne izgub’
jer si me savila kakono brštan dub.*

Tu i drugdje (v. Akademijin Rječnik) ne nalazimo samo riječ *brštan* nego ju nalazimo još i točno u kontekstu usporedivom s onim u Amarukinim pjesmama: *čvrsto ga svezala brštanom... ruku, brštan obrve, nit dvari je grabila brštanom ruke* (da zadrži dragoga). A kada vidimo da u našem zlatnome pjesničkome razdoblju nalazimo i slike podudarne s onima u indijskoj *kāvvyi*, koliko je to u zapadnome pjesništvu moguće jer je *kāvvyi* uglavnom znatno razrađenija i po tome istančanija za ukus *rasika* od zapadne lirike, onda nas ne će začuditi ni slika u Gundulića, Osman 5, 109-113, SPH IX, 420, koja je srodna slici u *Amaruśataki* u prvoj, posvetnoj, pjesmi. Inače se u Amaruke ne nalazi tako razvijena jer se Amaruke suzdržava razrade *rūpaka*. Ovdje je Gundulićev opis Krunoslave tipičnija *kāvvyi* od većine Amarukinih pjesama:

*Ali ljubav kroz vlas živu
jača oružja da joj vele:
luk nje oči, pram tetivu
a poglede stvori strijele.⁶*

No ta je metafora drugdje u *kāvvyi* i doslovno prisutna, pa se tako može naći u Bhartṛharievoj *Śrṅgāraśataki* 74:

*sanmārge tāvad āste, prabhavati ca naras tāvad evendriyāṅām
lajjām tāvad vidhatte, vinayam api samālabate tāvad eva /
bhrūcāpākṛṣṭamuktāḥ śraṇanapathagatā nīlapakṣmāṇa ete
yāval līlāvatinām hṛdi na dhṛtimuṣo drṣṭibāṅāḥ patanti // (74)*

Doslovan prijevod:

*Dotle se čovjek nalazi na dobrome putu i dotle svladava osjetila i strasti,
dotle poštuje stid i dotle se drži dobroga ponašanja
dok oslobođene s nategnuta luka obrva, potegnute do uha, modropere,
pravo u srce – kradući postojanost – ne polete strijele pogleda razigranica.*

Tu se i tehnika napinjanja tetive luka do uha podudara s opisom u prvoj Amarukinoj pjesmi u zbirci. A metafora se doslovno podudara s Gundulićevom, ali je, eto, u *kāvvyi*, još razrađenija.

Ako ovi primjeri nisu uspjeli uvjeriti sumnjičava štioća u književnu opravdanost izbora nekih riječi, izraza i oblika iz petrarkističko-baroknoga hrvatskoga pjesništva pri prijevju klasične indijske književnosti, najbolje je da sada zaklopi ovu knjižicu ako to nije već prije učinio.

⁶ V. Ježić, 1990., 17.

A dobrohotni štoci kojima su ovi primjeri odagnali sumnje, srdačno su pozvani da nastave ovaj put kroz klasične indijske pjesničke krajolike. Da bismo ih dočarali na hrvatskome, najbolje ćemo, dakle, učiniti ako se poslužimo svim mogućnostima hrvatskoga jezika i njegova književnoga izraza, a pogotovo onima koje su najrodnije, pa gdjekada i iznenađujući srodne, klasičnoj indijskoj književnosti jer ćemo inače ostati bespomoćni pred pjesničkom istančanošću i jezičnim bogatstvom njenim.«

Evo kako to izgleda u prijevodu Amarukine pjesme Arj 49, u kojoj se podmet niza priroka otkriva tek u posljednjem stihu (ta se figura zove dīpaka „svjetiljka“ jer su svi priroci zrake svjetla koje izlazi iz podmeta). Pjesma opisuje draganu koju je njen dragi, vjerojatno suprug, nečim povrijedio, možda time što je morao poći na dug put, a možda sumnja i u njegovu vjernost. Tek kada joj se on, da ju smili, baca pred noge, oslobađaju se njeni osjećaji:

*Kad tjeskoban stiže iz dalja – bježi mu, kad pričati poče – zine,
kad grli – crveni se, dok halju hvata – brštan si obrve svine;
tek kada k nogama gnjevnice baci se – pogled joj suzotok driješi.
Oh, vješto li oko na promjenu biva – kad dragi teško joj zgriješi!*

U pjesmi se, dakle, opisuje oko dragane koje izbjegava dragoga, pa se raširi, pa se zacrveni, pa savije obrvu, a napokon, kada ju dragan umiri, poteku iz njega suze.

Kao drugi primjer može se uzeti pjesma Arj 28, u kojoj junakinja opisuje svoju nemoć da sakrije osjećaje i sačuva ponos kad vidi čovjeka u kojega je zaljubljena:

*Namrštim obrve, i opet pogled mi motri ga s odviše čežnje.
Dušu kad ukrutim, opet po tijelu mi vlasi se dižu od ježnje.
Suspregnem li se sva, govori osmijeh saj na licu žarnom što rudi.
Kako će žena održati ponos taj, kad čovjeka takva bljudi?*

A treći primjer je pjesma Arj 48, u kojoj se opisuje junakinja kojoj su prijateljice ocrnile supruga i napatule ju savjetima da ga grubo ukori, ali ona nije žena koja želi ovladati mužem (pragalbhā), nego žena koja muža iskreno voli (mugdhā) pa Amaruka ovako opisuje njen susret s njime:

*Kolicim to riječim svjeti bje grubimi družicā poučena,
tolike je hiteći rekla pred licem muža si okrivljena.
A potom je stala si slijediti srce koje bog ljubve štiti:
taki je naravan, ljubak put dragosti koju iskrenost kiti!*

„Kolicim riječim“ je dativ množine, a „svjeti grubimi“ instrumental pa se smisao tim oblicima razgovijetno može kratko izreći, dok se ujednačeni oblici množinskih padeža ne bi razlikovali i trebalo bi više prostora no što stih dopušta da se to isto izrekne jasno. „Bog ljubve“ je Kāma, indijski Amor, koji štiti iskreno srce od ružnih osjećaja.

Nije lako odabrati pjesme koje ne traže mnogo tumačenja za slušatelja iz druge kulture jer mnoge od najljepših to traže, ali se nadam da ovi primjeri mogu ipak dočarati kako djeluje hrvatski književni jezik kada rabi, gdje može, takve riječi,

gramatičke oblike i pjesničke slike iz svoje baštine, koji bi mogli pobuditi doživljaje i asocijacije što srodnije onima iz izvornika.

No uporaba takva registra hrvatskoga jezika u prevođenju izlazi iz okvira vukovske restandardizacije hrvatskoga jezika i predstavlja izazov vukovskoj tezi da se je hrvatski književni jezik stao standardizirati u XIX. stoljeću, a onda i tezi da se je to dogodilo u XVIII. stoljeću, kojom se je prvu htjelo pobiti. Stoga je prvo pitanje koje treba presuditi, jesu li ovakvi prijevodi prihvatljivi u suvremenome hrvatskom književnom jeziku. Ako nisu, pokus je dao ishod u prilog prvoj ili drugoj tezi. A ako jesu prihvatljivi, ishod ih je pobio, ili najmanje stavio u pitanje, a potkrijepio tezu Šimundićeve i Babićeve da se je hrvatski književni jezik stao standardizirati već u XVI. i XVII. stoljeću.

Presuditelji su bili 2012. Društvo hrvatskih književnih prevodilaca i Matica hrvatska koji su tim prijevodima dodijelili godišnje nagrade za književno prevođenje „Josip Tabak“ i „Mihovil Kombol“, a 2025. presuditelj je još bilo i Društvo hrvatskih književnika koje je te prijevode predložilo za Nagradu za životno djelo „Iso Velikanović“, koju su potom i dobili. Što to znači?

Ako je „standardni jezik“ samo „bolji, funkcionalniji, jednoznačniji“ nazivak za književni jezik, kako to tvrdi Brozović (2005.: 187), onda hrvatski standardni jezik počinje u XVI. stoljeću jer moji prijevodi jamačno pripadaju hrvatskomu književnom jeziku, a nesumnjivo se može reći i – suvremenomu. To znači da se je „hrvatski književni jezik“ u današnjem obliku počeo utvrđivati već u XVI. stoljeću, a ako „standardni jezik“ znači isto, onda to i za njega vrijedi.

A ako razlikujemo pojmove „standardni“ i „književni“ jezik, kako mi se čini da je ipak potrebno činiti, onda je nasljeđe hrvatskoga književnoga jezika XVI. i XVII. stoljeća potvrđeno kao živ dio suvremenoga hrvatskoga književnoga jezika, a njemu je standardni jezik podređeni, uži pojam, kako je prije navedeno. Onda registri književnoga jezika koji su mi trebali pri prevođenju klasične sanskrske književnosti, ali i vedske, a dijelom i staroperzijskih i starogrčkih tekstova, uključuju rječničku i izražajnu riznicu hrvatskoga književnoga jezika, najmanje od XVI. stoljeća, iako ti registri ne pripadaju neutralnoj normi standardnoga jezika.

U tome slučaju moji prijevodi ne dokazuju da je to jezično bogatstvo renesansne i barokne književnosti dio neutralne norme, dakle možda ni standardnoga jezika u tome značenju, pa ne pobijaju Brozovićevo gledište o početku standarda. No njegovo se gledište stavlja u pitanje točnijim razumijevanjem djelatnosti Bartola Kašića i hrvatskih leksikografa i gramatičara, uglavnom isusovaca, pavlina i franjevac, od XVII. stoljeća nadalje kao najprepoznatljivijega osviještenoga rada na standardizaciji hrvatskoga / slovinskoga / iliričkoga jezika tijekom njegove povijesti. A u mjeri većoj no što mu je pažnju obraćao Brozović, za razliku od Babića, Šimundića, pa i Katičića, ipak ga u pitanje stavlja i bogato književno stvaralaštvo hrvatske renesanse i baroka, naročito ako standardni jezik razumijemo kao uži pojam od nadređenoga pojma književnoga jezika.

A i ako izravno ne pobijaju Brozovićevo mišljenje o početku standarda, prihvaćanje mojih prijevoda (i ne samo mojih, nego itekako i Kombolovih, Tabakovih, Tomasovićevih, Maroevićevih, Stamaćevih, Marasovih, Lučinovih i srodnih) u našoj kulturnoj sredini eksperimentalno potvrđuje Babićevo gledište (1971.: 11.). da „hrvatski književni jezik ima neprekinutu protežnost od 11. stoljeća, a u današnjem obliku od 16. stoljeća do danas“. I s obzirom na to da su te prijevode odlučili nagraditi Društvo hrvatskih književnih prevoditelja, Matica hrvatska i, napokon, Ministarstvo kulture i medija na temelju prijedloga Društva hrvatskih književnika, moglo bi se reći da je to dokaz s područja sociolingvistike, koja je bila osobito na srcu Daliboru Brozoviću. Taj dokaz možda potvrđuje i već navedenu prosudbu da su hrvatski književnici, a među njima i književni prevodioci, osjetno bolje sačuvali neprekinutost hrvatskoga književnoga jezika nego zamjetan dio akademskih filologa, pa i lektora. To je važna pouka jezikoslovcima.

A vjerujem da taj ishod pokusa i dokaznoga postupka ne bi samo Babiću bio drag, nego da ni Brozoviću ne bi bio mrzak. Ostaje i dalje promišljati narav odnosa između književnoga jezika i standardnoga ili normiranoga jezika. Politička perspektiva, a za hrvatski se je jezik trebalo boriti i s političkoga gledišta, naglasila je važnost standardnoga jezika. On je i s civilizacijskoga gledišta ključan, nema civilizacije bez normiranja. No kao što je kultura starija od civilizacije, i širi pojam od nje, tako je i književni jezik stariji i širi, pa i životno bitniji pojam od standardnoga jezika. A književni je jezik i njegov razvoj, pa i jezik uopće, moglo bi se reći, zavisna varijabla od razvoja kulture. Civilizacija se pak razvija kao normirani i društveno općenito obavezujući dio kulture (kao što su urbanizacija, zakoni, uvođenje pisma i dr.) za svrhe u kojima je potrebno normiranje. Tako se postupno i normirani dio jezika (u zakonima, upravi, pravopisu, stručnome nazivlju i dr.) zbog civilizacijskih potreba (to kaže i Brozović) razvija kao ono što se nazvalo angloameričkim nazivkom „standardni jezik“. No, kao što civilizacija ne bi imala sadržaja ni oblika da ih ne crpi iz svojega kulturnoga okoliša, tako i standardni jezik ne bi imao sadržaja ni oblika da ga ne crpi iz književnoga jezika unutar kojega se razvija (a to je bilo bitno Babiću). Zbog toga je odnos između njih živ odnos u kojem je standardni jezik zavisan od književnoga. Stoga je razvoj književnoga jezika, u zavisnosti od razvoja kulture, preduvjet razvoja standardnoga jezika i bitno utječe na njegov razvoj. Nadajmo se da će tako biti i ubuduće u razvoju hrvatskoga jezika.

Kada su 2012. na moje veliko iznenađenje stigle prve dvije nagrade, a ne napadi, pa ni prešućivanje, Radoslav Katičić je to na predstavljanju *Amarukine Stotine* prokomentirao: „To znači da mi ipak nismo onakva bezznačajna sredina kakva bi mnogi željeli da jesmo!“ Ja sam to shvatio kao priznanje – ne u prvome redu meni, nego – u prvome redu suvremenomu hrvatskomu književnomu jeziku i našoj današnjoj kulturnoj sredini u kojima se je bogatstvo cjelokupne baštine hrvatskoga književnoga jezika održalo na životu i u snazi koju i nadalje živo osjećamo i koja nas i nadalje potiče na razvoj svojega jezika.

Literatura

- Stjepan Babić, 1967., *Jezik*, Panorama, Zagreb
- Stjepan Babić, 1971., Ne može se cijepati ono što ne postoji, *Važnost poznavanja povijesti našeg književnog jezika*, Hrvatski tjednik, 14. (16. VII. 1971.), 11.
- Stjepan Babić, 1978., Nova i cjelovita slika povijesti hrvatskoga književnog jezika, *Predavanje od 14. XI. 1978. na sastanku Zagrebačkoga lingvističkoga kruga održanoga na temu Brozovićeve studije iz 1978.* U knjizi: Stjepan Babić, 1995., *Hrvatski jučer i danas*, ŠK, Zagreb, str. 246. – 252.
- Stjepan Babić, 1986., *Tvorba riječi u hrvatskom književnom jeziku*, JAZU, Globus, Zagreb
- Stjepan Babić, 1990., *Jezik Rituala rimskog – važna sastavnica u razvoju hrvatskoga književnog jezika*, *Filologija*, br. 18., str. 193. – 195.
- Nataša Bašić, 2021., *Vukovci i hrvatski jezični standard*, *Hrvatski u srpskohrvatskom tijesku*, Biblioteka Croaticum, Sveučilište u Zagrebu, Fakultet hrvatskih studija, Zagreb
- Dalibor Brozović, 1970.a., *Standardni jezik. Teorija / usporedbe / gena / povijest / suvremena zbilja*, MH, Zagreb
- Dalibor Brozović, 1970.b., *O početku hrvatskog jezičnog standarda*, *Kritika*, br. 10., str. 21. – 42.
- Dalibor Brozović, 1978., *Hrvatski jezik, njegovo mjesto unutar južnoslavenskih i drugih slavenskih jezika, njegove povijesne mijene kao jezika hrvatske književnosti*, u zborniku *Hrvatska književnost u europskome kontekstu*, ur. Aleksandar Flaker i Krunoslav Pranjić, Liber, Zavod za znanost o književnosti Filozofskoga fakulteta, Zagreb, str. 9. – 83.
- Dalibor Brozović, 2005., *O početku hrvatskoga jezičnog standarda*, *Jezik*, god. 52., br. 5., str. 186. – 192.
- Mario Grčević, 2024., *Prinos Stjepana Babića raspravi o postanku hrvatskoga književnoga / standardnoga jezika*, u zborniku *Čuvar hrvatskoga jezika*, *Zbornik u čast Stjepanu Babiću*, ur. Mario Grčević, Sveučilište u Zagrebu, Fakultet hrvatskih studija, Zagreb, str. 249. – 271.
- Vladimir Horvat, 1987., *Vukov „Srpski rječnik“ (1818.) prema rječnicima isusovaca leksikografa: Kašića (1599?), Mikalje (1649.), Habelića (1670.), Della Belle (1728.) i Jambrešića (1742.)*, *Naučni sastanak slavista u Vukove dane 17.*, Međunarodni slavistički centar, Beograd, str. 439. – 448.
- Vladimir Horvat, 1999., *Bartol Kašić – otac hrvatskoga jezikoslovlja*, Biblioteka Croaticum, Sveučilište u Zagrebu, Hrvatski studiji, Zagreb
- Mislav Ježić, 1990., *Jezik i izraz indijskoga izvornika i njegova prijevoda*, *Prilog: Izbor iz Amarušatake*, *Zbornik radova Iz indijske predaje i filologije*, JAZU, Zagreb, str. 13. – 40.
- Mislav Ježić, 2011., *Amarušataka / Amarušina Stotina. Stotina prizora ljuvenih*, ArTresor naklada, Zagreb
- Slavko Ježić, ¹1944., ²1993., *Hrvatska književnost od početka do danas 1100-1941.*, A. Velzek / ²GZ Hrvatske, Zagreb
- Bartol Kašić, 1640., *pretisak 1993.*, *Ritual rimski*, ur. Vladimir Horvat, KS, Zagreb
- Radoslav Katičić, 1978., *O početku novoštokavskoga hrvatskoga jezičnog standarda, o njegovu položaju u povijesti hrvatskoga književnog jezika i cjelini standardne novoštokavštine*, *Filologija*, br. 8., str. 165. – 180.

- Radoslav Katičić, ¹1986., ²1991., Sintaksa hrvatskoga književnog jezika, JAZU, Globus / ²HAZU, NZ Globus, Zagreb
- Radoslav Katičić, 2013., Hrvatski jezik, ŠK, Zagreb
- Tomislav Maretić, ¹1899., ²1931., Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika, Drugo popravljeno izdanje, Naklada Jugoslavenskog nakladnog d. d. „Obnova“, Zagreb
- Krešimir Mićanović, 2019., Radić o Maretićevoj gramatici, Vijenac 19. prosinca., str. 673. – 674.
- Ivan Pederin, 1970., Pretvorba hrvatskog iz crkvenog u književni jezik (Raščlamba upotrebe teoloških i književnih termina kod Šiška Menčetića i Džore Držića), Crkva u svijetu, god. V., br. 1., str. 65. – 74.
- Antun Radić, 1899.a, Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika, Obzor, 1899., br. 144., 146., 147., 148., u Sabranim djelima 1937., knjiga XV.: Hrvatski književni jezik, Seljačka sloga, Zagreb, str. 7. – 24.
- Antun Radić, 1899.b., Četvrto hrvatsko narječje? Vienac, 1899., br. 25., u Sabranim djelima 1937., knjiga XV.: Hrvatski književni jezik, Seljačka sloga, Zagreb, str. 25. – 30.
- Antun Radić, 1899.c. Hrvatski književni jezik, Vienac, 1899., u nastavcima br. 28., 35., 36., 37, 38., 39., u Sabranim djelima 1937., knjiga XV.: Hrvatski književni jezik, Seljačka sloga, Zagreb, str. 31. – 52., 53. – 58.
- Mate Šimundić, 1970., Protiv podjele hrvatske književnosti na „staru“ i „novu“, Kritika, br. 13., 439. – 451.

Sažetak

Mislav Ježić, profesor emerit, HAZU, Zagreb, jezicmislav@gmail.com

UDK 811.163.42-26(091), izvorni znanstveni rad

<https://doi.org/10.22210/jezik.2025.72.23>

primljen 4. travnja 2025., prihvaćen za tisak 30. rujna 2025.

Stjepan Babić's understanding of the origin of the Croatian language and the choice of linguistic registers when translating from Sanskrit

In his contribution to the commemoration volume *Čuvar hrvatskoga jezika / Guardian of the Croatian Language* in honour of Stjepan Babić, Mario Grčević addressed the very important topic of *Stjepan Babić's Contribution to the Discussion on the Origin of the Croatian Literary/Standard Language*. As the title suggests, he addressed the discussions between Dalibor Brozović, Mate Šimundić, Radoslav Katičić, and Stjepan Babić on the origin of the Croatian standard or literary language. In these discussions, Brozović established that the Croatian Neo-Stokavian standard language was essentially already present in the writers of the 18th century, thus overturning the ideologically based interpretation according to which it was introduced only in the 19th century in the time of Karadžić and Gaj. In doing so, Brozović introduced and advocated the term “standard language” into Croatian linguistics, instead of “literary language”. This certainly made his thought more precise. Babić, however, gradually discovered arguments that the standardization process

could be recognized as early as the 17th and even 16th century in the Croatian language. He preferred to call the language the Croatian literary language rather than the standard language, although he considered that term to be a synonym. This is partly the difference in argumentation. Recently, in the Croatian Language Act and, especially, in the conclusions of the Croatian Language Council, we decided to make a distinction between the terms “Croatian language”, “Croatian standard language”, and “Croatian literary language”. This distinction brings additional order into the debate between Babić and Brozović. Another difference between them was, as Grčević has pointed out, in Brozović’s “overestimation of the term Neo-Štokavian in the standardization process”. It could be said that Katičić happily accepted Brozović’s thesis about the beginning of standardization in the 18th century, as evidenced by the articles that Grčević cites, but that by his book *Croatian Language* he had essentially switched to the side advocated by Babić. In addition, it is worth introducing Vladimir Horvat and his research on the work of Bartol Kašić into the discussion. I will first try to clarify the terms that our eminent linguists used in this discussion. And then show how, when translating Sanskrit literature into the Croatian literary language, I experienced the need of the linguistic, formal and stylistic richness of the entire Croatian literature, at least since the 16th century, in order to adequately, and even accurately, translate the contents and literary values of the original. I was afraid that from the point of view of the Croatian followers of Vuk Karadžić, „vukovci“, who still rule the subconscious of Croatian linguists, my translation effort would be either condemned or passed over. However, contrary to my expectations, Croatian literary circles have already awarded these translations three prizes for literary translation. If there can be a research experiment in linguistics and philology, then I could say that the reception of my translation experiment confirmed Babić’s theses on the origin of the Croatian literary language.

Keywords: the origin of the Croatian literary language, the beginning of the standardization of the Croatian language, Stjepan Babić, Dalibor Brozović, Tomislav Maretić, Bartol Kašić, Vuk Stefanović Karadžić, Ivan Gundulić, Croatian literature of the Renaissance and Baroque, Croatian literature of the Enlightenment, Croatian language in translations of classical literature

HRVATSKI NAZIVI IZVANREDNIH ILI KARIZMATSKIH DAROVA DUHA SVETOGA

Zrinka Jelaska

Uvod

današnje¹ se vrijeme među kršćanima sve više govori o darovima Duha Svetoga, posebno u okviru karizmatiskoga i pentekostalnoga pokreta, posvećenoga obnovi duhovnih darova s početka kršćanstva i njihovu uključivanju

¹ Kraća je inačica ovoga rada izložena u Oriovcu 9. svibnja 2025. na Međunarodnom znanstvenom skupu Stogodišnjica Stjepana Babića.